

Kavramsal Metafor Kuramı: Güncel Tartışmalar

Kavramsal metafor kuramı

Klasik-çağdaş yaklaşımlar

- Klasik dil kuramları
 - Dilin ürünü, stilistik dil kullanımı, benzerlik
- Çağdaş metafor araştırmaları
 - Düşüncenin ürünü
 - Günlük dil kullanımı
 - Kavramlaştırma süreçleriyle ilgili
 - Deneyim

İlk çalışmalar

The conduit metaphor: A case of frame conflict in our language about language (1979), Reddy, Michael J.

Metaphors we live by (1980), Lakoff & Johnson

Women, fire and dangerous things (1987) Lakoff

Çağdaş metafor kuramı

- Çokanlamlılığı oluşturan genellemeler
 - sözcüklerin birden fazla ilişkili anlamda kullanılması
- Çıkarım örüntülerini yöneten genellemeler
 - bir kavramsal alandaki örüntünün başka bir alanda kullanılması
- Yazınsal metaforik dili yöneten genellemeler (Lakoff ve Turner, 1989)
- Anlam değişimi örüntülerini yöneten genellemeler (Sweetster, 1990)
- Psikodilbilimsel deneyler (Gibbs, 1990)

Temel kavramlar

Kavramsal metafor

- bir kavramsal alanı başka bir kavramsal alan bağlamında kavramlaştırmaktır.
- KAVRAMSAL ALAN A KAVRAMSAL ALAN B'dir

Kavramsal alan

- deneyimin tutarlı düzeni

Dilsel metafor

- Daha somut kavramsal alana ait (B ALANI) sözcükler ya da dilsel ifadeler

Kaynak alan

- Başka bir kavramsal alanı anlamak için metaforik ifadeler seçtiğimiz alan (savaş, binalar, yemek, bitkiler...)

Hedef alan

- bu yolla anlaşılabilir kavramsal alan (yaşam, öfke, tartışma, aşk, düşünce, kuram...)
- Kaynak alanı kullanarak hedef alanı anlamaya çalışırız.

Hedef alan – **kaynak alan**
daha soyut – daha somut

ZAMAN HAREKETTİR
Yeni yıl yaklaşıyor

Eşlemeler

Kaynak alan ile seçilen hedef alan arasındaki ilişki sınırlılıkları

- İmge şemaları
 - Vücut deneyimlerine dayanır. Kap, yol, parça-bütün, güç, bağ gibi şemalar metaforlarik eşlemelere temel oluşturur.
- Temel korelasyonlar
 - Vücut deneyimlerimizle ilişkili değildir, ancak çevremizdeki dünyada var olan olayları ve eylemleri anlamamızı sağlar. Hareket-eylem, neden-etki, amaç-hedef, var olma gibi evrensel deneyimler buna örnek verilebilir.
- Kültüre bağlı değerlendirmeler
 - Kültürle ilişkilendirilen özellikler. İnsanlar için, *zengin, genç, güzel*; hayvanlar için *vahşi, güçlü, saldırgan*; nesnelere için *değerli, kırılğan, faydalı..* gibi.

Çağdaş metafor kuramı

Kavramsal metafor

- Our relationship has hit a *dead-end street*.
- İlişkimiz *çıkmaza girdi*.
 - Aşk yolculuk bağlamında kavramlaştırılmıştır
 - İlişkide sorun var,
 - yol kapanmış,
 - yolcular geri dönmek zorunda

Kavramsal metafor

Yolculukla ilgili bu dilsel ifadelerin aşkı nasıl betimlediğine ilişkin genel bir ilke var mı?

Yolculukla ilgili çıkarım örüntülerini yöneten genel ilkeler var mı?

- EVET
 - Yanıt sözcüğünün ya da dilbilgisinin bir parçası değil, kavramsal sistemin parçası
 - Metafor senaryosu
 - Araçlar
 - Yol
 - Yolcular

Kavramsal metafor

Metafor

- Bir deneyim alanı (aşk) → farklı bir deneyim alanı (yolculuk)
- Eşleme
 - Kaynak alan (yolculuk) → Hedef alan (aşk)
 - Varoluşsal ilişkiler var
 - Aşk alanındaki varlıklar (aşıklar, zorlukları, ilişkileri...)
 - Yolculuk alanındaki varlıklar (yolcular, araç, yollar, hedefler...)

Kavramsal metafor

AŞK YOLCULUKTUR

- Aşıklar, yolcularla
- Aşk ilişkisi, araçla
- Aşıkların ortak hedefleri, yolculuktaki ortak hedeflerle eşleşir

Kavramsal metafor

Metafor senaryosu

Sevgililer bir yolculukta birlikte hareket eden yolculardır. Yolcuların varış noktasına ulaşmak gibi bir amaçları bulunmaktadır. İlişkileri araçlardır, onlara varış noktasına erişmeye yardımcı olurlar. Yolda sorunsuz ilerledikleri sürece ilişki de sorunsuz ilerler. Yolculuk kolay değildir. Yolda engeller, yol ayrımları, virajlar, çıkmaz sokaklarla karşılaşılabilir. Kimi durumlarda yolcular hangi yöne gideceğine ya da bu yola birlikte devam edip edemeyeceklerine ilişkin karar vermek zorunda kalabilir.

Eşleme setleri

Hedef ve kaynak alanlar arasında sistematik bağlantılar

Kaynak: yolculuk	hedef: aşk
Yolcular	aşıklar
Araç	aşk ilişkisi
Yolculuk	ilişkideki olaylar
Gidilen mesafe	ilişkideki ilerleme
Karşılaşılan engeller	deneyimlenen güçlükler
Hangi yola gidileceği kararı	ne yapılacağına ilişkin seçenekler
Yolculuğun varış noktası	ilişkinin hedef(ler)i

Çağdaş metafor kuramı

Eşlemeler üst düzeydedir

- Aşk ilişkisi bir araçla ilişkilendirilmiştir
- Araç *araba, tren, uçak, gemi* gibi temel-düzyey kategorileri içerir
- Bu aşk engebeli bir yol
- Bu ilişki raydan çıktı
- Şimdi aşkımız kayaya oturdu
- Son olayla aşkımız inişe geçti

TOPLUMSAL ORGANİZASYONLAR BİTKİLERDİR

Hangi dalda çalışıyorsun?

Şirketimiz gelişiyor.

İş bankası Türkiye'deki en köklü bankalardan biri

Son hamlemizle yeni bir iş alanı tomurcuklanmaya başladı

Öğretmenliğinin 30.yılında öğrencilerini görünce ettiklerinin meyvelerini aldı.

Eşleme setleri

Kaynak: bitki	hedef: toplumsal organizasyonlar
Bitkinin tümü	Organizasyonun tümü
Bitkinin bir bölümü	Organizasyonun bir bölümü
Bitkinin gelişimi	organizasyonun gelişimi
Bitkinin bir parçasının alınması	organizasyonun küçülmesi
Çiçeklenme	en iyi dönem, başarılı dönem
Meyveler	faydalı sonuçlar

Örnekler

TARTIŞMA SAVAŞTIR

- *Söylediklerinin savunulacak bir yanı yok*
- *Karşı atağa geçtim*
- *Toplantıda bana durduk yere saldırdı*
- *Onunla girdiğim hiçbir tartışmayı kazanamadım.*
- *Sözleriyle beni çok yaraladı*

AŞK YOLCULUKTUR

- *Dönüşü yok, bu yolun sonu evlilik*
- *İlişkimiz iniş çıkışlı*
- *Duvara tosladık*
- *Yol ayrımındayız*

Örnekler

KURAMLAR BİNALARDIR

- *Kuramını neye dayandırıyorsun*
- *Araştırmacı konuşmasında geleneksel kuramları yerle bir etti*
- *Lakoff görüşlerini kavramsal dilin doğasının metaforik olduğu görüşüne göre yapılandırmıştır*
- *Kavramsal metafor kuramının temelinde bilişsel bakış açısı bulunmaktadır*

DÜŞÜNCE YEMEKTİR

- *Bunlar algılanmamış düşünceler*
- *Sınardan önce hocanın kitabını yuttum*
- *Söylediklerini sindiremiyorum*

➤ Kaynak ve hedef alanlar yer değiştiremez. Kavramsal metaforlar tek yönlüdür

O halde

Kavramsal metaforlar yalnızca sözcükler değildir

- Kavramsal alanlar arasındaki varoluşsal eşlemelerdir
- Bir kavramlaştırma, çok sayıda dilsel ifade

Ayrıca

Uzlaşım sal metaforların yazınsal uzanımları da olabilir

- Biz bu aşkta hep güvenlik şeridinden gittik!
- Kültüre bağımlı olarak yorumlanır

Demek ki

Bir metaforu bilmek

Hedef ve kaynak alanlar arasındaki sistematik eşlemeleri bilmek demektir

Ortak kaynak alanlar

İnsan vücudu

- Sorunun başı
- Dağın sırtı

Sağlık ve hastalık

- Hasta kafa
- Sağlıklı toplum

Hayvanlar

- Köpek, tilki

Bitkiler

- Çalışmanın meyvesi

Yapı ve bina

- Kuramı temellendirmek

Ortak kaynak alanlar

Makine ve araç

- Kavramsal araçlar
- Yayın üretmek

Oyun ve spor

- Beni mat etmeye çalıştı
- Benimle oynama

Para ve ekonomik işlemler

- Enerjimi tasarruflu kullanıyorum.
- Bu ilişkiden çok kazancım oldu.

Ortak kaynak alanlar

Yemek pişirme ve yiyecek

- Mutluluk tarifinde neler var
- Bu fikri yeterince pişiremedim

Sıcak ve soğuk

- Soğuk bir bakış
- Sıcak tartışma

Aydınlık ve karanlık

- Karanlık bakış
- Yüzün aydınlandı
- Bulutlu bir tartışma

Güç

- Beni zorlama
- Baskı altındayım

Ortak hedef alanlar

Duygu

- Mutluluktan uçuyordu
- Öfkesini tutamadı

Arzu/istek

- Vitrindeki elbise beni içeri çekti
- Yanında olmak için tutuşuyorum

Ahlak/erdem

- Çok aşağılık bir davranış
- Karanlık bir karakter

Düşünce

- Hafızanı zorla
- Zihnim paslanmış
- Kafam çalışmak bilmedi

Ortak hedef alanlar

Toplum/ulus

- Komşu ülkeler
- Toplumun işleyişi

Siyaset

- Muhalefeti meclisten attılar
- Başkan sert oynuyor

Ekonomi

- Almanya ekonomide güçlü temeller attı
- Ekonominin gelişmesi

Ortak hedef alanlar

İnsan ilişkileri

- Yeni tomurcuklanan bir arkadaşlık
- Bu ilişki üzerinde çok çalışmamız lazım

İletişim

- Tek tümceye çok fazla düşünce sığdırıyorsunuz
- Çok yoğun bir paragraf olmuş

Zaman

- Zaman akıp gider
- Zaman uçuyor

Ortak hedef alanlar

Yaşam ve ölüm

- Bebek yakında gelecek
- Dedemiz gitti

Olaylar ve eylemler

- Haberi alınca çılgına döndü
- Hayattaki hedeflerime ulaştım

Metaforik gerektirimler

Kavramsal metaforlar

- kaynak ve hedef arasında bir dizi eşleme içerir.
 - Kaynağın kurucu öğeleri, hedefin kurucu öğeleriyle eşlenir.
 - Kaynak alan ve kurucu öğeler konusunda zengin bilgiye sahibiz
 - Bu zengin bilgi dünyayı algılamamıza dönük bilgimizi sunar.
- Eşlemelerde hedef alan bu bilgiler çerçevesinde anlaşılır.

Metaforik gerektirimler

Kaynak alan > kaynağın belli özellikleri > özelliklerin belirli öğeleri > kaynağa ilişkin zengin bilgi

Metaforik gerektirim

Bir kaynak alana ilişkin zengin bilgi hedef alana eşlendiği zaman buna metaforik gerektirim denir

- Kavramsal metaforların ortak özelliğidir.
- Bir kavramsal metaforlarda gerektirimlerin belirli özellikleri aktive olur.

Metaforik gerektirim

Kimi durumlarda gerektirimler tamamen kullanılmaktadır.

ÖFKE BİR KAPTAKİ SIVIDIR

Kurucu eşlemeler

- Fiziksel kap → öfkeli insanın vücudu
- Kabin tepesi → öfkeli insanın mantıklı hali
- Kaptaki sıcak sıvı → öfke
- Sıvının ısı derecesi → öfkenin yoğunluğu
- Sıvının ısısının artma nedeni → öfkenin nedeni

Örnekte gerektirim potansiyelinin tümü kavramsal metafora aktarılmıştır

ÖFKENİN YOĞUNLUĞU ARTARSA SIVI YÜKSELİR

- *Ona karşı öfkem artıyor.*
- *İçim öfkeyle doldu.*

YOĞUN ÖFKE BUHAR ÜRETİR

- *Burnundan dumanlar çıkıyordu.*

YOĞUN ÖFKE KAPTA BASINÇ ÜRETİR

- *Öfkeden patlamak üzereydi.*
- *Öfkemi tutmakta güçlük çekiyorum*

Bu gerektirimin iki değişkesi var:

ÖFKELİ KİŞİ BASINCI TUTMAYA ÇALIŞIR

- *Öfkemi bastırdım*
- *Öfkesini içinde tuttu*

ÖFKE ÇOK YOĞUNSA KİŞİ PATLAR

- *Bana patladı.*
- *Babam arabayı sattığımi duyunca birden bire parladı.*

Bu da belirli durumlarda ayrıntılandırılabilir:

Silah: *Ateş aldı*

Volkan: *Öfkesini püskürttü*

Elektrik: *Sigortası attı*

Patlayıcı: *Fitil aldı*

Bomba: *Patladı*

ÖFKELİ İNSAN PATLAYINCA, BELLİ PARÇALARI HAVAYA SIÇRAR

- *Tepesinin taşı attı*

ÖFKELİ İNSAN PATLAYINCA İÇİNDEKİLER DIŞINA ÇIKAR

- *Sonunda öfkesini kustu*
- *Öfkesini boşalttı*
- *Öfkesini dışa vurdu*

Belirginlik

Kövecses ve diğ. (2015)

- Amerikan İngilizcesi
- İspanyolca
- Türkçe
- Macarca

Öfke sahip olunan bir nesnedir

Öfke bir kaptır

Öfke bir rakiptir

Belirgin olma (salience): örnek sıklığı, tür sıklığı, eşleme sayıları

POSSESSED OBJECT → CONTAINER → OPPONENT → HOT FLUID

Benzerlik

Korelasyon

- Birincil (primary) metafor
- Metaforlar ad eksiltme (metonymy) ile ilişkili

Kövecses, 2013

- Korelasyona dayalı metaforlar ad eksiltmeye dayanır
- Ad eksiltme
 - Bir kavramsal varlığın (ARAÇ) başka bir kavramsal varlığa (HEDEF) aynı kavramsal alanda zihinsel erişim sağladığı bilişsel süreç
 - Bitişiklik ilişkisi

ÜRÜN İÇİN ÜRETİCİ (ESER İÇİN YAZAR)

- Orhan Veliyi okuyorum.
- Yeni bir Ford aldım.
- Raftan Lakoff'u uzatır mısın?

OLAY İÇİN YER

- Yeni bir Irak yaşanmasın.
- Dünya bir Hiroşima daha yaşamak istemez.

KURUM İÇİN YER

- Ankara eleştirileri kabul etmiyor.
- New York ve Londra geliştirmeleri değerlendiriyor.

KONTROL EDİLEN İÇİN KONTROL EDEN

- Trump Suriye'yle savaş istiyor.

KULLANICI İÇİN KULLANILAN NESNE

- Üçüncü keman çok hastaymış

BÜTÜN İÇİN PARÇA

- Bu derste çalışkan beyinlere ihtiyacım var.
- Bu işte sağlam kafalara ihtiyaç var.

PARÇA İÇİN BÜTÜN

- Türkiye gelişmekte olan bir ülke.
- Bilgisayarım teknik arıza verdi.
- Avrupa Birliği yeni yasayı kabul etti.

EYLEM İÇİN ARAÇ

- Saçını şampuanladı.

NEDEN İÇİN ETKİ

- Hoşdere çok yavaş bir cadde
- Yüzü kıpkırmızı oldu.
- Heyecandan eli ayağı titriyor.
- Korkudan tüyleri diken diken oldu.

NESNE İÇİN ZAMAN

- 8.15 iskeleye yanaştı

Duyguların kavramlaştırılması

- Yüzü düştü.
- Mutluluktan havalara uçtu.
- Öfkeden kıpkırmızı oldu.

Deneysel çalışmalar

Farklı türde metaforlar – ad eksiltmeler nasıl işleniyor?

- Göz izleme
- EEG
- fMRI
- Self-paced reading